

DELİL OLARAK HZ. PEYGAMBERİN FİİLLERİ

Doç.Dr.Hasan GÜLEÇ

İslâm'da deliller aslî ve yardımcı deliller olmak üzere ikiye ayrılır. Asli deliller kitap yâni Kur'an-ı kerim, sünnet, icma ve kıyastır. Sahabî sözleri, istihsan, örf, mürsel maslahatlar, seddû'z-zerâyî, istishab ve islâm'dan önceki dinler de yardımcı delillerdir.

Doğru bir nazarla bakılınca delil vasıtasıyla bilinmek istenilen şey öğrenilmiş olur.

Görüldüğü gibi sünnet, aslî deliller içinde yer alır. Sözlükte alışılmış yol mânasına gelen sünnet; terim olarak Kur'an-ı kerim dışında Hz. Peygamber'den sadır olan söz, fiil ve takrîrin adıdır.¹ Hz. Peygamberin sözlerine daha çok "hadis" denir. Gerçi hadis, "sünnet" terimi yerine de kullanılır. Hz. Peygamberin yaptığı işler de fiilleridir. Huzurunda yapılan bir şeyi gördüğü, bildiği veya duyduğu halde bunu ya-saklamaksızın susmalarına da "takrîr" denir.

Sünnet, islâm'da hükümlerin ikinci kaynağıdır. Bunun için canlı bir örnek şu olaydır: Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i (ö. 18/639) Yemen'e gönderirken şunu sormuştur:

- "Orada neye göre hüküm vereceksin"?

- "Allah'ın kitabına göre".

- "Onda bulamazsan"?

- "Peygamberinin sünnetine göre".

1) İznîrî Muhammed b. Rasûl el-Kırşehîrî, *el-Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*, Bulak, Dâru't-Tibâati'l-Bâhira 1262, II,196; Âmidî Seyfû'd-Din Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Kahire, Müessesetü'l-Halebî 1387/1967, I, 155-156

- "Bunda da bulamazsan"?

- "Kendi görüşüme göre ictihad ederim".

Bu cevaplara karşılık Hz. Peygamber Muâz'ı övmüş ve ondan memnun olduğunu bildirmiştir. ²

Önde gelen âlimler ve meşhur mezhep imamı da aynı yolu takip etmişlerdir.

Kavli sünnet pek çoktur. Bunların kaide haline gelmiş olanlarından başlıcaları şunlardır:

"Kasden adam öldürme, kisası geretirir". ³ "Zarar verme de bunun karşılığında zarar görme de yoktur". ⁴ "Sizden bir kötülük gören, bunu eliyle değiştirsin. Güc yetiremezse diliyle düzeltsin. Buna da güç yetiremezse kalbiyle o kötülüğü sevmesin. Bu sonuncusu İmanın en zayıf şeklidir". ⁵

Ayrıca bir konuda anlaşmazlığa düşünce müslümanlara bunu önce Allah'a ve Hz. Peygamber'e götürmeleri emredilmiştir. Kur'an-ı kerimde şöyle buyrulur: "Ey İman edenler; Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz - Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Peygamber'e götürün. Bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir". ⁶

Bu ve benzeri naslardan anlıyoruz ki bütün çeşitleriyle sünnet, delil olma yönünden Kur'an-ı kerimden sonra ikinci sırada yer alır.

Her çeşidi ile sünnet şu tarzda hükümleri ortaya koyar:

a) Kur'an-ı kerimdekilere uygun olan ve bunları kuvvetlendiren sünnet: Meselâ anne-babaya karşı gelmenin, yalancı şahitliğin ve haksız yere adam öldürmenin yasak edilişi böyledir.

b) Kur'an'ın mânasını açıklayan, onun mücmel yani özet hükümlerini izah eden

-
- 2) Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, akdiye 11 Humus, Nşr. M. Ali es-Seyyid, 1388/1969; Tirmizî Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, ahkâm 3, Mısır, el-Mabaatü'l-Misriyye 1348/1930
- 3) Nesâî Ebû Abdî'r-Rahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dînar, *Sünen*, tahrîm 14, Mısır, el-Matbaatü'l-Misriyye 1348/1930; Ebû Dâvûd, Diyâî 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut 1389/1969, I,63
- 4) İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, ahkâm 17, Mısır, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1372/1952; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, akdiye 31, Kahire, İsa el-Bâbî el-Halebi, 1370/1951; A.b. Hanbel, *Müsned* V,327
- 5) Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, İman 78, Mısır, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1374/1955; Ebû Dâvûd, salât 232; melâhim 17; Nesâî, İman 17; İbn Mâce, ikamet 155; fiten 20; A.b. Hanbel, *Müsned* I, 2,5; III,20,49,53
- 6) Nisâ' 4/59

sünnet: Haccın detayı, zekâtın nisabı ve miktarı gibi hükümler böyledir.

c) Kur'an-ı kerimin mutlakını takyîd eden veya genel hükümlerini özel hale getiren sünnet.Kur'an-ı kerimde "vasiyet" mutlaktır. Sünnet bunu üçte birle sınırlandırarak takyîd etmiştir. Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (ö. 55/675) üçte birden fazla vasiyette bulunmasını yasaklamıştır. Kur'an-ı kerimde, "size murdar ölmüş hayvan etini yemek haram kılındı"⁷ buyrulur. Bu umumilikten deniz mahsulleri Hz. Peygamber'in şu sözleriyle hariç tutulmuştur: "Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir."⁸

d) Sünnet, Kur'an-ı kerimde bulunmayan bir konuda tek başına hüküm koyar. Ehli merkebin; yurtcu hayvanların, pençeleriyle avlanan kuşların etlerinin yenmemesi, ikamet halinde rehlin câiz olması, âkilenin diyeti ödeme mecburiyeti, ninenin mirastan alacağı pay bunun misalleridir.

Su bulamadığı için teyemmüm ederek namaz kılan bir sahabî daha sonra su bulduğu halde namazını tekrar kılmamış, Hz. Peygamber de bir şey buyurmayıp bu hareketi zimnen tasvip etmiştir. Yine çocukların Mescid-i Nebevî'de harbelerle oyun oynamaları, bir bayram günü iki hizmetçi kadının kahramanlık şiirlerini makamlı bir şekilde okumaları karşısında da susmuşlardır. Bunlar da takrîrî sünnete örneklerdir.

Bedenin veya ruhun (nefsin) hareketine "fiil" denir. Fiil aktif veya pasif olabilir. ⁹ Fiil, bir başka yönden sarîh veya gayr-ı sarîh olmak üzere ikiye ayrılır. Dövmek, yürümek, sevmek sarîh fiile örnektir. Yazmak, işaret etmek, müsbet terk (imsâk), cevap vermeyerek sükût etmek, takrîr, bir şeyi yapmaya niyetlenmek vb. şeyler de sarîh olmayan fiillerdir. ¹⁰

Fıkıh ussulcülere Hz. Peygamberi'n fiillerini şu kısımlara ayırırlar:

- 1- Bir insan olarak yaptığı işler: Oturmak, kalkmak, uyumak, yemek gibi.
- 2- Bir maksat taşımayan âdet ve alışkanlığa bağlı işleri.
- 3- İbadet ve tâatla ilgili işleri.
- 4- Kendine mahsus işleri.

7) Mâide 5/3

8) Ebû Dâvûd , taharet 41; Tirmizî, taharet 52; Nesâî, taharet 46, miyâh 4, sayd 53; İbn Mâce, taharet 38, sayd 18; Mâlik, *Muvatta'*, taharet 12, sayd 12; Dârimî Abdullah b. Abdi'r-Rahmân b. el-Fadl b. Behram , *Sünen*, vudû' 53, sayd 6, Dimeşk, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye , 1349; A. b. Hanbel, *Müsned* II, 237,361,378,393; III,373; V,365

9) Muhammed Süleyman el-Eşqar, *Ef'âlü'r-Rasûl ve Delâtühâ ale'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, Beyrut, Müessetü'r-Risâle, 1405/1988, I,51

10) Eşqar, *a.g.e.* I,54; II,5

5- Âdet ile ibadet arasındaki ortak işleri.

6- Maksudları anlaşılamayan mücerred işleri. 11

Hız. Peygamber'in çizgili elbise giymesi, tulumdan yapılmış su kapları kullanması, gelini evine getirmesi bir maksat taşımayan âdet ve alışkanlığa bağlı işlerdir. Bu tarzdaki fiiller sözlü olarak emredilmiş veya teşvik edilmiş ise şer'î olur. Yine bu fiillerin, sözlü karine dışında şer'î olmakla bağlantıları bulunursa şer'î olur. Meselâ cenazenin kabirde kibleye doğru çevrilmesi böyledir. 12

Sadece insan olarak yaratılmış olma gereği yapılmış bir iş, devamlı işlense veya işlenmese de müstehab oluşa değil mubah oluşa delâlet eder. 13 Oturmak, kalkmak, uyumak, yemek gibi.

Fitrî harekete uymayan, ibadetle ilgili bir iş, meselâ namaz kılariken elleri karına koymak konusunda cumhur yani âlimlerin büyük çoğunluğu bunun müstehab oluşa delâlet ettiğini söyler. İmam Mâlik (ö. 179/795) de el-Muvatta'da ellerin bağlanacağını söylemesine rağmen İbnü'l-Kâsım (ö.191/807) İmam Mâlik'ten ellerin bağlanmayacağını rivayet etmiştir. Bunun üzerine mâlikilerin çoğu bu son görüşü benimsemişlerdir. Hattâ mâlikilerden elleri bağlamayı mekruh görenler de vardır. Fitrî fiillerin bir kısmı irade dışıdır. Hz. Peygamber'in sevinince yüzünün ay parçası gibi aydınlanması, bir şeyden hoşlanmadığı zaman da bunun yüzünde belli olması, tatlı veya ekşi şeyleri yerken yüzünün belirli şekiller alması, Hz. Hamza'nın (ö.3/625) kâtilinden hoşlanmaması irade dışı şeylere örneklerdir. Bunlar hükme delil olmaz. Fakat Hz. Peygamber'in bazı sevdiği ve sevmediği şeyler vardır ki bunlarda ona uymak gerekir: Temizlik yaparken, ayakkabı ve elbise giyerken sağ taraftan başlamak gibi. Hz. Peygamber nifakı, fitneyi, münafıkları, yalancı ve yalancıları sevmezdi. 14

Hız. Peygamber'in ibadet ve tâatla ilgili işlerinde kendisine uyulur.

Sırf Hz. Peygamber'e mahsus fiiller vardır ki bunlarda ona uyulmaz. Bu fiiller şunlardır:

- Dörtten çok kadınla evlenmek.

- Visal orucu tutmak. Hiç iftar etmeden iki veya daha fazla gün oruç tutmaya visal orucu denir.

- Teheccüd namazı Hz. Peygamber için farzdı. 15

11) Muhammed el-Arûsî Abdü'l-Kâdir, *Ef'âlü'r-Rasûl ve Delâletühâ ale'l-Ahkâm*, Cidde, Dârü'l-Müctema' li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1404/1984, s. 193; Eşqar, a.g.e. I,216,217

12) Eşqar, a.g.e. I,237

13) Eşqar, a.g.e. I,231

14) Eşqar, a.g.e. I,220-224

15) İsrâ 17/79; Kurtubî, bunu rivayet eder ve bu görüşe katılmaz. Bk. Kurtubî Muhammed b. el-Ensârî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî, 1387/1967, X,307-309; İzmîrî, a.g.e. II,240

- Hz. peygamber zekât almazdı.
- Mîras bırakmamıştır.
- Kötü kokulu şeyleri yememiştir.
- Bir şeye yaslanarak yemek yememiştir. 16

Hız. Peygamber'e uyma şartları şunlardır: Önce ona bir işi yapma veya terketmede uyulur. Onun yaptığı şekilde bir iş yapılır veya terkettiği şekilde bırakılır.

Onun yaptığı fiille bizimki aynı olmalıdır. O namaz kılmışsa biz oruç tutarsak bu konuda ona uymuş olmayız. 17

İbadetin kuvvet derecesi de aynı olmalıdır. O farz orucu tutmuşsa biz nafîle orucu tutarsak ona uymuş olmayız. 18

Hız. Peygamber'in fiilinin özel bir maksadı olmalıdır. Meselâ hız. Peygamber bir yolculukta devesini herhangi bir yöne çevirmişse veya ibadet maksadı gütmeyen bir yere oturtmuşsa buna müslümanların uyması gerekmez. Fakat bu hareketleri bir ibadet gayesi ve mânası taşıyorsa o zaman bunlara da uyulması gerekir. Arafat'ta vakfe ile cumada iki hutbe arasında oturma buna örnektir. 19

Hız. Peygamber'in peygamber olmadan önceki fiillerinden ancak peygamberlik belirtileri olarak faydalanılır. Câbir (ö.78/697) şöyle anlatıyor: Peygamber'imiz cahiliye devrinde kabilesinin adamlarıyla birlikte Kâbe'ye taş taşıyordu. Üzerinde elbisesi de vardı. Amcası Abbas (ö. 32/653) dedi ki: Ey kardeşimin oğlu; elbiseni çıkartsan, omuzlarının üstüne, taşın altına koysan nasıl olur? Böyle yaptı ama hemen bayılıp yere düştü. Bundan sonra onu çıplak gören olmadı. 20 Yine hız. Peygamber çocukken puta kurban edilen bir koyunun etini yememiştir. Bütün bunlardan anlıyoruz ki o, Peygamber olmadan önce de kötü şeylerden uzak duruyordu. 21

Bir şeyi açıklama bâzen söz bâzen de fiille olur. Fiille hükmü açıklama dört şekilde yapılır:

- a) İki elin parmakları ile sayı saymak.
- b) İşaret etmek.

16) Arûsî, a.g.e. s.168

17) Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Alî el-Basrî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-Fıkh*, Dimeşk, el-Ma'hedü'l-İlmî el-Fransî, 1384/1964, I,372

18) Ebu'l-Huseyn, a.g.e. I,372

19) Arûsî, a.g.e. s.27

20) Buhârî Muhammed b.İsmâîl, *Sahîh*, salât 8, Mısır, Metâbiu's-Şa'b, 1378; Müslim, hayz 77; A.b. Hanbel, *Müsned* III, 310,333; V,454

21) Eşqar, a.g.e. II,139,140

c) Yazı yazmak, çizgi çizmek.

d) Bir işi yapmak. 22

Fiil bazan daha kuvvetli bir açıklama olur. Buna şöyle bir örnek verilebilir: Hudeybiye barış andlaşmasının yapıldığı yılda (6/628) Hz. Peygamber sahabilere ihramdan çıkmalarını emrettiği halde onlar ihramdan çıkmadılar. Hz. Peygamber efendimiz buna biraz kızdılar. Ümmü Seleme'ye (61/680) şöyle buyurdular: "Bak görmedin mi ben onlara bir şey yapmalarını emrettim; bir de ne göreyim hâlâ tereddüt ediyorlar"? Ümmü Seleme Hz. Peygamber'e şöyle dedi: Onların karşısına çık, konuşmadan kurban kes ve tıraş ol. Hz. Peygamber böyle yaptı. Hz. Peygamber'in böyle yaptığını gören sahabeler de aynı şeyi yaptılar ve önceki davranışlarına çok üzüldüler. Bu misalde söz, fiille kuvvetlendirilmiştir. Böylece daha kuvvetli bir ifade haline gelmiştir. 23

Hadişçilere göre söze nazaran yazı daha aşağı derecededir. Sırf yazıya güvenen, hafızasına başvurmayana, kötölemek maksadı ile "sahafi" derler. O devirlerde yazı çok gelişmemişti. Nokta ve hareke yoktu. 24 Yazı malzemesi de azdı. Yine fakih ve muhaddislere göre sözle sahih olan birçok şey, yazı ile sahih olmaz. Buna örnek boşamadır. İbn Kudâme (ö. 744/1343), Şâfiî'den (ö. 204/819) şunu nakleder: Kişi niyet etsin etmesin yazı ile boşama meydana gelmez. Çünkü bu, boşamaya gücü yeten bir kişiden sadır olmuştur. Boşamaya gücü yeten kimsenin işaretiyle boşama meydana gelmez. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) da görüşü böyledir. Cumhurun kanaati ise şöyledir: Kişi niyet etmiş ise yazı ile boşama meydana gelir; etmemişse gelmez. 25

Yazıyı Hz. Peygamber hükümleri açıklamak ve tebliğ etmek için birçok defalar kullanmıştır. Zekâtla ilgili hükümler buna örnektir. Vefatından önce bunları yazdırmıştır. Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) de halifeliği sırasında bunları zekât toplayan memurlara göndermiştir. H. Ömer (ö. 23/644) de aynı şekilde hareket etmiştir. 26

Hz. Peygamberin vahyi yazan kâtipleri vardı. Yine Hz. Peygamber Mekke'nin fethi (8/630) esnasında maktûlün yakınlarının kısas uygulamada veya diyet almada muhayyer olduklarını söylemiş, yemenli birisi bunun yazılmasını istemiş, Hz. Peygamber sahabilere yazdırarak adamın bu isteğini yerine getirmiştir. 27

22) Arûsî, a.g.e. s. 55

23) Eşqar, a.g.e. I,355,356

24) Eşqar, a.g.e. II,15

25) İbn Kudâme Muhammed b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1405/1984, VII,375; Eşqar, a.g.e. II,14

26) Eşqar, a.g.e. II,12,13

27) Buhârî, ilim 39; Eşqar, a.g.e. II,13

Şevkânî (ö. 1250/1843), yazının sünnet sayıldığında ve delil olduğunda bir görüş ayrılığının bulunmadığını söyler. ²⁸

Mücmeli açıklayan ve mutlakı takyîd eden fiil, açıkladığı şeyin hükmünü alır. Farz ise farz, mendûb ise mendûb olur. Buna örnek farz namazların rekât sayısı ve şeklidir. Zekâtın alınış şekli, nisab, teyemmümde ellerin nasıl meshedileceği bunun diğer misalleridir. ²⁹

Allah taâlâ hac için Arafat'ta vakfe yapılmasını emretmiş fakat bunun vaktini bildirmemiştir. Hz. Peygamber Zilhicce'nin 9. günü vakfe yapınca bunun vaktini açıklamış oldu. ³⁰ Allah, murdar ölmüş hayvan etini yemeyi haram kıldı. Acaba çekirgenin de buna dahil olma ihtimali var mıdır? Hz. Peygamber insanların önünde çekirgeyi yiyince veya yiyenleri tasvib edince çekirgenin murdar ölmüş hayvan etini yeme hükmüne dahil olmadığı anlaşılmış oldu. İbn Ebî Evfâ (ö. 87/705) şöyle anlatır: Yedi veya altı defa savaşlarda Hz. Peygamber ile beraberdik. Onunla birlikte çekirge yedik. ³¹

İşaretin de fiil sayıldığına daha önce temas edilmişti. Ayın günlerinin sayısını bildirirken Hz. Peygamber iki elinin on parmağı ile üç defa işaret etmiş, üçüncüsünde baş parmağını yummuştur. ³²

Beşeri fitratın gereği olan fiiller, haramlık veya mekruhluk ifade eden bir hüküm olmaz. Meselâ Hz. Peygamber keleri yememiştir. Şöyle buyurmuştur: "Bu, benim kavmimin yaşadığı yerde yenmez. Haram değildir. Ondan hoşlanmıyorum." Bunun üzerine sofrada bulunan Hâlid b. el-Velid (ö. 21/642) keler kebabını yemiştir. Bu hadise Hz. Peygamberin hanımı Meymûne'nin odasında olmuştur. Meymûne hem Hâlid b. el-Velid'in hem de İbn Abbas'ın teyzesi idi. Meymûne'ye keler kebabını Necid'de yaşayan kızkardeşi getirmişti. ³³

Acaba terk fiil midir? Nefî sığıması ile, sahabiler tarafından anlatılan Hz. Peygamber'in fiilleri, usulcülere göre genellik ifade eder. ³⁴ Meselâ Hz. Peygamber sol eliyle yemek yemiyordu. Hiçbir yemeği kötülemezdî. İştahı varsa yer, yoksa bırakırdı. Kendi şahsı için intikam almazdı. ³⁵

28) Şevkânî Muhammed b. Alî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1412/1992, s. 83; Eşqar, a.g.e. II,12

29) Arûsî, a.g.e. s.164,165

30) Bakara 2/198

31) Bakara 2/173; Mâide 5/3; En'âm 6/145; Nahl 16/115; Buhârî, zebâih 13; Müslim, sayd 52; Ebû Dâvûd, et'ime 35; İbn Mâce, sayd 9; et'ime 31; Eşqar, a.g.e. s. 289,290

32) Buhârî, savm 11, Şevkânî, a.g.e. s.83; Arûsî, a.g.e. s.57

33) Buhârî, et'ime 10

34) Ğazâlî Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ*, Mısır, Bulak, el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1334, II,62

35) Buhârî, hudûd 10, menâkib 23

Sırf Hz. Peygamber'in kendine haram olduğu için terkettiği şeyler vardır. Daha önce de geçtiği gibi zekât almaması böyledir. ³⁶

Müslümanlara farz kılınmasından korktuğu veya farz zannedilmesinden endişe ettiği için Hz. Peygamber'in terkettiği şeyler de vardır. İki veya üç geceden sonra teravih namazını cemaatle kılmayı, her namaz için ayrı ayrı abdest almayı terketmesi buna örnektir. ³⁷

Beş vakit namaz için ezan okunurdu. Fakat bayram, ³⁸ husûf (ay ve güneş tutulması) ve istiska (yağmur isteme) namazları için okunmazdı. Fakihler bayram namazları için ezan ve kâmet olmadığına dâir görüş birliği içindedirler. Bu terk, sünnettir.

Orucun emredilmesi, bazı şeylerden çekinmeyi emretmek demektir. Öyleyse terk, sevap kazanılan bir fiildir. Zinanın, içkinin yasak edilmesinin gerektirdiği hüküm terktir. Böyle teklerden dolayı sevap kazanılır. Bir şey emredilince onun zıddı yasaklanmış olur. Öyleyse terk, fiildir. Çünkü bu, âdetâ hitabtır. ³⁹

Hz. Peygamber'in fiilleri kıyasa asil olabilir mi? Fiil bir hikmeti ve illeti ihtiva eder. Âlim, bunun benzerine de aynı hükmü uygular. Buna misal, Hz. Peygamber'in yolculuğa çıkacağı zaman hangi hanımını yanına alacağına dâir kur'a çekmesidir. ⁴⁰ Hz. Peygamber bunu ikrar ederek bazı konularda meselelerin halledilmesi için kur'aya başvurulmasını emretmiştir. Yine Hz. Peygamber yolculukta iki namazı birleştirerek kılmıştır. Konu ile ilgili nas ve rivayetler azdır. Bunun için meselede âlimler farklı kanaatlere varmışlardır. Seferde namazı kısaltarak kılmanın sünnet olduğunda ise görüş birliği içindedirler. Namazı kısaltarak kılmak, birleştirerek kılmak gibi değildir. Dört rekâtlı farzı iki rekât kılmaya kasr, iki namazı bir vakitte kılmaya da cem denir. Kasr revâtib sünnet, cem ise ârizî bir ruhsattır. Tebük harbinde (8/629) Hz. Peygamber bâzen namazı cemediyordu. Arafat'ta ve Müzdelife'de de böyle yapmıştı. Çünkü yolculuğun zahmeti ve şer'î bir özür vardı. Ebû Hanife'ye (ö. 150/767) göre ancak hac esnasında Arafat ve Müzdelife'de cem yapılabilir. İmam Mâlik'e göre cem, yolculukta zorluk çok olunca ruhsat olur. İmam Şâfi'ye ve Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre yolcu konaklarken de cem yapılabilir. ⁴¹

36) Eşqar, a.g.e. II,54

37) Buhârî, teheccüd 5, ezan 80, terâvîh 1; Müslim, müsâfirîn 177,178

38) Buhârî, salâtü'l-îdeyn 7; Müslim, salâtü'l-îdeyn 5,6

39) Ğazâlî, a.g.e. I,90; Serahsî Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûl*, Beyrut, Darü'l-Ma'rife 1393/1973, I,79

40) Buhârî, hibe 15; Müslim, fedâilü's-Sahâbe 88

41) Kudûrî Ahmed b. Muhammed, *el-Kıtab*, Beyrut, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985, I,105; Serahsî, *Mebûât*, Mısır, Matbaatü's-Seâde, 1331, IV,62; İbn Rüşd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid*, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l Hadîse, 1975, I,183; İbn Kudâme, a.g.e, Mısır, Mektebetü'l-Kahire, 1390/1970, II,200 vd.; İbnü'l-Hümâm Kemâlü'd-Dîn Muhammed b. Abî'l-Vâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Mısır, Bulak, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1315, II,163,169; Şîrâzî İbrâhîm

Hız. Peygamber'in fiilleri bâzen hükmün ruhsatı olur: Hasta iken oturarak namaz kılması, binek hayvanı üzerinde namaz kılması, hayvan üzerinde kiblede başka istikamete yönelmesi, bina içinde kapalı yerde abdest bozarken kibleye arkasını dönmesi buna örneklerdir. 42

Hız. Peygamber Medine'de iken cuma namazı kıldırıyor, seferî durumda ise kıldırmıyor ve kılmıyordu. Bundan, ikametın cuma namazının şartlarından birisi olduğu anlaşılır. Yine Hız. Peygamber alış-veriş akdini şahitsiz yapıyordu. Bundan da alış-verişte şahitlerin bulunmasının şart olmadığı anlaşılır. 43

Söz olmadan sadece fiilin sebebe delâlet etmesine şu misâller verilebilir: Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) şöyle anlatır: "Hız. Peygamber kustu ve ardından abdest aldı."44 İmran b. Husayn (ö. 52/672), "Hız. Peygamber bize namaz kıldırdı; unuttu; sonra iki defa sehiv secdesi yaptı ve selâm verdi" der.45 Demek ki kusma, abdest almanın; unutmaya da sehiv secdesinin sebebi olmuştur.

Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/653), namaz kılarırken sol elini sağ elinin üzerine koymuştu. Hız. Peygamber bunu görünce onun sağ elini sol elinin üstüne getirdi. Artık bu hareket, namazda sağ eli sol elin üzerine koymanın müstehab; aksini yapmanın da mekruh olduğunu gösterir. Bu çeşit davranışa "müteaddî" yani aktif fiil denir. 46

Mûcizeler, sebep-sonuç bağlantısına uymayan harikulâde olaylardır. Bunlar yalnız peygamberlere mahsustur. Aynı fiilleri yapma konusunda peygamberlere uyulmaz. Zaten buna da imkân yoktur. 47

Mûcizenin dışında, bazı olağanüstü şeyler konusunda şunlar söylenebilir: Bir mü'min mükâşefe yoluyla bir suyun kirli olduğunu anlasa dahi bununla abdest almayı bırakarak teyemmüm edemez. Çünkü temiz olduğuna dâir hüküm bulunan su bırakılarak teyemmüm edilmez. Yine bir malın Ali'ye âit olduğu mükâşefe yoluyla bilirse fakat mal, delil ile Hüseyin'e âitse, Ali'ye âit olduğuna dâir şahitlik yapılmaz.48

İnsan olmanın gereği fitrî ve dünyevî fiiller, bunların mubah olduğunu ifade

b. Alî b. Yûsuf, *el-Mühezzeb*, Mısır, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, ty. I,104; İbn Cüzeyy Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, ty. s.97; Nevevî Muhyî'd-Dîn Yahya b. Şeref, *el-Mecmû'*, yy. Dârü'l-Fikr, ty. IV,470

42) Eşqar, *a.g.e.* I,391

43) Eşqar, *a.g.e.* I,388,389

44) Tirmizî, Tahâret 64

45) Nesâî, sehiv 23

46) Eşqar, *a.g.e.* I,216,312

47) Eşqar, *a.g.e.* I,259

48) Eşqar, *a.g.e.* I,261

eder. Hz. Peygamber'in vahyi beklerken yaptığı geçici fiiller, gelen vahye zıt ise bu geçici fiillerde de ona uyulmaz. 49

"Hz. Peygamber, bize en güzel örnektir".⁵⁰ İbadetlerde onun yaptığından fazlası yapılmaz. Sahabîler Hz. Peygamber ile birlikte Hayber harbinden (6/627) dönüyorlardı. Uyuyakaldılar. Güneş doğmuş, sabah namazı geçmişti. Hz. Peygamber onlara güneş yükselmişken sabah namazını kıldırdı. Sahabîler birbirlerine fısıldaşarak "acaba bugün yaptığımızın keffareti nedir" diyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ben size örnek değil miyim"? Çünkü Hz. Peygamber, sadece namazı kaza etmekle yetinmişti. Bu da onlardan meydana gelen fiilin keffareti idi. Böyle bir durumda onun fiiline uymak şer'i hüküm olur. 51

Bazen Hz. Peygamber'in bir elbiseyi memnun olmayarak şiddetle çıkarması, eşyayı kırması gibi şeyler bunları kullanmanın haram olduğunu gösterir. Bir defasında Hz. Peygamber'e ipek elbise hediye edilmişti. Bunu giydi. Sonra namaz kıldı. Biraz sonra gitti ve hoşlanmayarak şiddetle çıkardı, şöyle buyurdu: "İpek elbise giymek müttakilere gerekmez".⁵² "İki adam burunlarındaki halkalarla birbirlerine bağlı olarak Kâbe'yi tavaf ediyorlardı. Hz. Peygamber bunları gördü. Neden böyle yaptıklarını sordu. 'Adadık' dediler. Böyle tavaf etmelerine izin vermedi ve onları ayırdı". 53

Bir fiilin Hz. Peygamber tarafından yapıldığının Sahabîler tarafından görülmesi, görülmediğine dâir rivayetten daha kuvvetlidir. Enes (ö. 93/712), Hz. Peygamber'in saçını boyamadığını rivayet etmiştir.⁵⁴ Birçok Sahabî de boyadığını rivayet etmiştir. İkinci rivayet, birinciden daha kuvvetlidir.

Abdest âyeti ile uzuvların yıkanması emredilmiştir.⁵⁵ Uzuvların üçer defa yıkanacağını Hz. Peygamber fiili ile açıklamıştır. Yine namaz ve hac da mücmel olduğundan Hz. Peygamber'in uygulamalı fiili ile açıklanmıştır.⁵⁶

Suhayb (ö.38/658), Hz. Peygamber'e namaz kılariken uğrayıp selâm vermiş o da selâmı işaret ederek almıştır.⁵⁷ Hz. Peygamber son hastalığında Mescid'e gelince Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) imam olmuş namaz kıldırıyordu; Hz. Peygamber'i görünce geri çekilmek istedi. Fakat ona Hz. Peygamber geri çekilme diye işaret etti. 58

49) Eşqar, a.g.e. I,216

50) Ahzâb 33/21

51) Müslim, mesâcid 311; İbn Mâce, salât 10

52) Buhârî, salât 16

53) Buhârî, eymân 31

54) Buhârî, menakib 23

55) Mâide 5/6

56) Arûsî, a.g.e. s. 67

57) Arûsî, a.g.e. s. 56

58) Arûsî, a.g.e. s. 56

Takriri fiil saymak mümkündür. Çünkü ikrar, yasak koymayı terketmek demektir. Tercih edilen görüşe göre terkin fiil sayıldığını daha önce söylemiştik. Hz. Peygamber, müslümanların hatası karşısında susmamıştır.⁵⁹ Ancak Hz. Peygamber'in takriri delildir; başkalarınınki değildir.⁶⁰ Takrir, o fiilin caiz oluşuna delildir. Takririn şartları şunlardır:

a) Yapılan fiili kötü görmeye engel olacak şeyler bulunmamalıdır. Hz. Peygamber kaza umresini yaparken (7/629), içinde putlar olduğu halde Kâbe'yi tavaf etmiştir. Safa ve Merve arasında sa'y yapmıştır. Halbuki burada İsâf ve Nâile isimli putlar vardı. Böyle ikrar, onların hak ve sahih olduğuna delil olmaz. Çünkü henüz o zaman o putları kaldıracak gücü yoktu.

b) İkrar edilen şey, dine uygun olmalıdır. Hz. Peygamber, yahudi ve hristiyanların mabedlerine dokunmamış ve onları ibadetlerinde serbest bırakmıştır.

c) Hz. Peygamber, fiilin yapıldığını görmeli ve bilmelidir. Bu, doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde olabilir.⁶¹

Enes b. Mâlik şöyle anlatır: "Öğle vakti Hz. Peygamber'in ardında namaz kılarken, sıcağın korunmak için elbiselerimizin üzerine secde ediyorduk.⁶² Bu takriri sünnetten, elbise ve sergi üzerine secde etmenin câiz olduğu anlaşılır.

Söz ile fiil arasında zıtlık olursa, el-Hafîbü'l-Bağdâdî (ö. 463/1072), sözün fiile tercih edileceğini, çünkü anlatmada sözün esas olduğunu söyler.⁶³ Cumhurun görüşü de böyledir.⁶⁴

Hız. Peygamber'in ibadet (kurbet) yönü açık olan mücerred fiillerinden hanefiler mendubluğun ve mubahlığın anlaşılacağını söylemişlerdir. Çoğunluk ise mendubluğun anlaşılacağı görüşündedir.⁶⁵

Hız. Peygamber'in, kendisine peygamberlik verilmeden önceki fiillerine şer'î yönden uymak gerekmez. Çünkü artık peygamber olduktan sonra Hira mağarasında inzivaya çekilip tehannüste bulunmuyordu. Kaza umresi ve Veda Haccı esnasında (10/632) yakınından geçtiği halde bu mağaraya girmemiştir. Diğer zamanlarda da inzivaya çekilerek cumayı ve cemaati terketmemiştir. Hira mağarasındaki tehannüse benzetilerek daha sonraları icadedilen "çile çekme" doğru değildir. Hız. Peygamber

59) Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *a.g.e.* I,372; Arûsî, *a.g.e.* s. 230

60) Arûsî, *a.g.e.* s. 230,231

61) Arûsî, *a.g.e.* s. 232; Eşqar, *a.g.e.* II,104-112

62) Buhârî, *mevâkütü's-salât* 11

63) el-Fakih ve'l-Mütefakkih, Kahire, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1395, I,132

64) Arûsî, *a.g.e.* s.261

65) Emîr Bâd Şah Muhammed Emîn, *Teysîrüt-Tahrîr*, Mısır, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1351, III,123

nmî idi; okuma-yazma bilmiyordu.⁶⁶ Ama aldığı vahyi kâtiplere yazdırıyor, krallanektuplar gönderiyordu. Fidyeye olarak Bedir harbinde (2/623) alınan ve okuma-yazma bilen esirlere, on müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmelerini şart ediyordu.

Fiili yapmamanın gerekçesi bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanır ise o iş yâni fiili Hz. Peygamber namaz kılariken ayakkabısını çıkardı. Bunun üzerine ardeten namaz kılanlar da çıkardılar. Hz. Peygamber, "ayakkabılarınızı niçin çıkardınız" diye sordu. "Sen çıkardın, biz de çıkardık" cevabını verdiler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Cebrâil bana ayakkabımda pislik olduğunu haber verdi". Gerekçesi açıklandığı zaman böyle bir fiile uymanın lâzım gelmediği anlaşılmış oldu.⁶⁷

66) İbn Teymiyye Ahmed b. Abdî'l-Hâşim, *Mecmûu Fetâvâ*, Riyad, Metâbiu'r-Riyad, 1382, XVIII, 10,11

67) Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *a.g.e.* I,380,38